

Воронько Валерія Василівна

студентка групи КОБ -1-12-4.Од, курс 3, напрям підготовки «Корекційна освіта (логопедія)»

lera.voronko@gmail.com

Науковий керівник:

Савенкова Ірина Іванівна,

доктор психологічних наук, доцент кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти

Інституту людини

Київського університету імені Бориса Грінченка

i.savenkova@kubg.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПОРУШЕННЯ УВАГИ ТА ПАМ'ЯТІ ДІТЕЙ ІЗ ДИЗОНТОГЕНЕЗОМ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті наведений теоретичний та емпіричний аналіз особливостей порушення уваги та пам'яті дітей із легким ступенем розумової відсталості та затримкою психічного розвитку. Здійснено опис методичного інструментарію та особливості виконання діагностичних завдань дітьми з різним дизонтогенезом розумового розвитку. У ході кількісної та якісної обробки результатів дослідження визначено рівень сформованості уваги та пам'яті у дітей із легким ступенем розумової відсталості та затримкою психічного розвитку.

Ключові слова: дизонтогенез, розумова відсталість, затримка психічного розвитку, пам'ять, увага.

Постановка проблеми дослідження. Дизонтогенез – це відхилення від нормального індивідуального розвитку на будь-якому етапі життя. Нині недостатньо вивченим залишається питання диференціації дітей із легким ступенем розумової відсталості та дітей із затримкою психічного розвитку. Тому ми звертаємо нашу увагу саме на ці варіанти дизонтогенезу розумового розвитку, оскільки обидві категорії дітей дуже схожі за характеристиками, часто виникають труднощі їх диференціації. Питання диференціації цих станів є дуже важливим, адже, не дивлячись на спільність порушень, прогноз розвитку дітей обох категорій відрізняється. У дітей із затримкою психічного розвитку є великі потенційні можливості. Такі діти при наданні кваліфікованої психолого-педагогічної допомоги, особливо в дошкільному віці, можуть вийти на нормальний рівень розвитку. Разом з тим діти із розумовою відсталістю можуть розвиватися тільки в межах біологічних можливостей, залежно від ступеню порушення.

Аналіз досліджень та публікацій. С.Я. Рубінштейн зазначає, що міцність, точність, якість, темп запам'ятовування у дітей із розумовою відсталістю на доволі низькому рівні і зумовлені поганою переробкою сприйнятого матеріалу. Фізіологічною основою подібного забування є не згасання умовних зв'язків, як при звичайному забуванні, а лише тимчасове зовнішнє гальмування корковою діяльністю, найчастіше це захисне гальмування [2].

Дослідження видів запам'ятовування у розумово відсталих дітей Б. Й. Пінського показали, що в олігофренів немає істотної різниці в довільному та мимовільному запам'ятанні. Кількість матеріалу, який вони запам'ятали мимовільно, не відрізнялася від обсягу того, що вони запам'ятали довільно. Дослідник припускає, що такі результати експерименту підтверджують те, що ці діти не вміють правильно використовувати мнемічні прийоми, і те, що вони недиференційовано ставляться до тексту при наявності мнемічної задачі (запам'ятати текст) і без неї. Зазвичай у дітей цієї категорії механічний вид запам'ятовування переважає над смисловим або логічним. Найбільш нерозвиненим є логічне опосередковане запам'ятовування.

Багато дослідників відзначали, що у розумово відсталих дітей часто виникають короточасні фазові стани, які під час навчальної діяльності проявляють себе в коливаннях уваги. Довільна увага нецілеспрямована, потрібні великі зусилля для її фіксації, нестійка, легко виснажується, характеризується підвищеним відволіканням.

Н. Г. Піддубна зазначає, що пам'ять дітей із затримкою психічного розвитку значно ослаблена, обмежений об'єм запам'ятовування, тривалість запам'ятовування смислової інформації. Діти схильні до механічного бездумного заучування матеріалу, хоча і цей спосіб запам'ятовування викликає певні труднощі. Також Н. Г. Піддубна наголошує, що такі механізми пам'яті як швидкість, повнота, міцність і точність запам'ятовування послаблені [3].

Т. В. Єгорова зазначає, що у даної категорії дітей механічне запам'ятовування відповідає нормі, а осмисленне недостатньо розвинуте. Т. В. Єгоровою було виявлено, що такі діти недостатньо добре відтворювали словесний матеріал, витрачали більше часу на його пригадування, ніж діти із нормальним рівнем розумового розвитку. У дітей із затримкою психічного розвитку не спостерігалось зацікавленості в отриманні найкращих результатів пригадування, що позначається на результаті [3].

У ході досліджень Н. Г. Піддубної було виявлено, що наочний матеріал дітьми цієї категорії запам'ятовується краще, ніж вербальний, тому у процесі відтворення інформації наочність є більш дієвою опорою [3].

Дослідження І.А. Коробейнікова також показали, що, незважаючи на незначне відставання в розвитку пам'яті дітей цієї категорії, в її проявах спостерігається така ж закономірність, яка притаманна і дітям без відхилень у розвитку, тобто переважання наочно-образної пам'яті порівняно із словесною (вербальною) [3].

В. Л. Подобєд детально досліджувала короткотривалу пам'ять дітей із ЗПР. Дослідження свідчать про те, що такі показники короткочасної пам'яті, як об'єм пам'яті, швидкість, продуктивність при заучуванні практично відповідають нормі. Але при цьому спостерігається порушення відтворення словесних та цифрових рядів, повільне зростання продуктивності запам'ятовування при наявності матеріалу [1].

Л. М. Шипіциною було виявлено, що у дітей цієї категорії знижена ефективність довільного і мимовільного запам'ятовування [3].

За даними Г. І. Жаренкової, увага дітей із затримкою психічного розвитку знижена, нестійка, дітям складно зосереджуватися на одному об'єкті. Зниження стійкості уваги може мати різний характер: максимальне напруження уваги на початку виконання завдання і поступове її зниження або зосередження уваги після деякого періоду роботи, також можуть спостерігатися періодичні зміни напруження уваги та її спаду упродовж

виконання всієї роботи. Недоліки уваги дітей даної категорії пов'язані із низькою працездатністю та підвищеною виснажливістю [3; 4].

Мета дослідження. Проаналізувати особливості порушення уваги та пам'яті дітей із дизонтогенезом розумового розвитку.

Аналіз результатів дослідження. У дослідженні взяли участь 52 дитини старшого дошкільного віку (від 6 до 7 років) із дизонтогенезом розумового розвитку, а саме: 16 (8 дівчаток та 8 хлопчиків) дітей із затримкою психічного розвитку та 36 (17 дівчаток та 19 хлопчиків) розумово відсталих дітей віком від 6 до 7 років.

Вибір саме такого контингенту досліджуваних зумовлений необхідністю проведення психолого-педагогічного дослідження особливостей порушень уваги та пам'яті дітей із різними типами дизонтогенезу розумового розвитку. Дослідження здійснено у м. Києві на базі ДНЗ для дітей із порушеннями інтелекту №569 та ДНЗ для дітей із затримкою психічного розвитку №801.

Дослідження порушення уваги було спрямовано на виявлення ступеня концентрації збуджувального процесу в зоровому і руховому аналізаторах під час підрахунку предметів, дослідження аналітико-синтетичної діяльності сигнальних систем кори та дослідження активної уваги. Із цією метою було використано методики: підрахунок кругів у секторах кола та підрахунок однорідних зображень; виявлення відсутніх деталей в зображеннях; почергове та ускладнене віднімання чисел, перерахування місяців і днів.

Методика Ф. Є. Рібакова, спрямована на підрахунок кругів у секторах кола та підрахунок однорідних зображень. Оскільки підрахунок кругів у секторах кола по Ф. Є. Рібакову для дітей дошкільного віку надто складний, ми використовували підрахунок добре знайомих дошкільникам однорідних зображень. Спочатку ми запитували дитину: «Що тут намальовано?», після цього просили показати, де намальована «одна вишенька», «дві вишенькі», «багато вишеньок». Якщо досліджуваний не міг відповісти на запитання:

«Скільки вишеньок на картинці?», варто було поррахувати разом з ним і запитати, на якому із зображень намальовано більше вишеньок.

За допомогою такої методики ми досліджували активну увагу (реакцію зосередження) дітей із легким ступенем розумової відсталості та з затримкою психічного розвитку, а також ступінь концентрації збуджувального процесу в зоровому і руховому аналізаторах упродовж рахунку, пов'язаному з дрібними окоруховими реакціями.

Результати дослідження показали, що серед розумово відсталих дітей 50% не впоралися із завданням, 20% частково впоралися і 30% виконали завдання правильно. Діти із затримкою психічного розвитку показали дещо кращі результати. Серед них лише 20% не виконали завдання взагалі, 30% частково виконали і 50% упоралися із завданням. Це свідчить про те, що у дітей із затримкою психічного розвитку активна увага знаходиться на вищому рівні сформованості, ніж у дітей із розумовою відсталістю.

Таблиця 1. Особливості сформованості активної уваги у дітей з дизонтогенезом розумового розвитку

<i>Міра виконання завдання</i>	<i>Міра сформованості</i>	<i>Діти з легкою розумовою відсталістю</i>	<i>Діти з ЗПР</i>
Виконання завдання	Сформованість	30%	50%
Часткове виконання	Недостатня сформованість	20%	30%
Не виконання	Не сформованість	50%	20%

За допомогою методики «Виявлення відсутніх деталей в зображеннях» нами досліджено аналітико-синтетичну діяльність сигнальних систем кори, що характеризується досить тонким аналізом світлового комплексного подразника (розрізнення всіх деталей) і збереженням тимчасових зв'язків, що відображають закономірні відношення між предметами і явищами. На основі цих зв'язків і виникають поняття про «відповідне» і «невідповідне» дійсності. Досліджуваному потрібно знайти відсутню деталь після розглядання малюнка. При невиконанні завдання самостійно потрібно

допомогти досліджуваному і вказати на відсутню деталь. Результати методики показали, що для розумово відсталих дітей це завдання є надто складним, адже лише 3% упоралися із завданням, 10% відповіли частково правильно, але припускалися помилок і 87% зовсім не впоралися із завданням. У дітей із затримкою психічного розвитку значно вищі показники: 30% дітей виконали завдання вірно, 20% частково правильно і 50% не виконали завдання. У ході дослідження ми виявили, що для дітей, які впоралися із завданням частково мали найбільші труднощі із виявленням відсутньою деталі в ножицях, а помітити відсутню ніжку столу їм було простіше. Ця методика показала, що діти із розумовою відсталістю мають значно нижчі показники, ніж діти із затримкою психічного розвитку. Ми можемо припускати, що це пов'язано не лише із низьким рівнем активної уваги, а також із тим, що розумово відсталим дітям бракує відповідних уявлень, знань, слів, які позначають відсутні деталі.

Таблиця 2. Особливості сформованості активної уваги у дітей з дизонтогенезом розумового розвитку

<i>Міра виконання завдання</i>	<i>Міра сформованості</i>	<i>Діти з легкою розумовою відсталістю</i>	<i>Діти з ЗПР</i>
Виконання завдання	Сформованість	3%	30%
Часткове виконання	Недостатня сформованість	10%	20%
Не виконання	Не сформованість	87%	50%

Дослідження порушення пам'яті було спрямовано на виявлення особливостей порушення зорової та слухової пам'яті.

Запам'ятовування геометричних фігур (по Ф. Е. Рібакову), простих і більш складних малюнків («зорова пам'ять»). Оскільки запам'ятовування геометричних фігур складне для дошкільників, їх зорову пам'ять ми досліджували через запам'ятовування простих і більш складних малюнків. Досліджуваному потрібно було уважно розглянути таблицю з фруктами, запам'ятати їх і показати на таблиці з більшою кількістю різноманітних

фруктів показати ті, які були на попередній таблиці. За допомогою цієї методики досліджується можливість утворення і відтворення відразу декількох тимчасових зв'язків, що замикаються на подразниках першої сигнальної системи (на зорові комплекси - незнайомі і знайомі, відносно прості і більш складні). Тимчасові зв'язки виражаються *в рухових і мовних реакціях*.

Результати виконання завдання показали, що 30% дітей із розумовою відсталістю та 30% дітей із затримкою психічного розвитку не змогли показати жодного правильного зображення на другій таблиці. Серед дітей, які змогли показати одне правильне зображення 30% розумово відсталих та 20% дітей із затримкою психічного розвитку. Два правильних зображення змогли показати 20% розумово відсталих дітей і 30% дітей із затримкою психічного розвитку. Серед дітей, які показали три правильних зображення 20% розумово відсталих і 20% дітей із затримкою психічного розвитку. Результати методики свідчать про те, що зорова пам'ять дітей із легким ступенем розумової відсталості та з затримкою психічного розвитку знаходиться на приблизно однаковому рівні. У нормі дитина повинна запам'ятовувати 5-6 фігур, тоді як лише 20% розумово відсталих і 20% дітей із затримкою психічного розвитку максимально запам'ятовували 3 зображення. Це досить низькі показники рівня сформованості зорової пам'яті. Також під час проведення дослідження було виявлено, що 58% дітей обох категорій, які показували на правильне зображення вказували на яблуко. Це свідчить про те, що дітям значно простіше запам'ятовувати добре відомі предмети, ніж малознайомі. Під час проведення методики нам також удалося виявити, що дітям складно розуміти словесну інструкцію. Про це свідчить той факт, що коли ми просили дитину показати зображення, які були на попередній таблиці, часто можна було побачити, як досліджуваний починав називати всі картинки, які бачить на аркуші. У дітей із розумовою відсталістю такі труднощі виникали значно частіше, ніж у дітей із затримкою психічного розвитку.

Таблиця 3. Особливості сформованості зорової пам'яті у дітей з дизонтогенезом розумового розвитку

<i>Міра виконання завдання</i>	<i>Діти з легкою розумовою відсталістю</i>	<i>Діти з ЗПР</i>
0 зображень	30%	30%
1 зображення	30%	20%
2 зображення	20%	30%
3 зображення	20%	20%

Запам'ятовування цифр, слів і речень на слух («слухова пам'ять»). За допомогою цієї методики досліджується одна з різновидів короткочасної пам'яті, так звана безпосередня пам'ять, це «схоплювання» матеріалу, що запам'ятовується безпосередньо після його пред'явлення. Виявляється здатність до репродукції матеріалу, а при відстроченому відтворенні – здатність до утримання його в пам'яті. Ми запропонували досліджуваному уважно послухати і запам'ятати цифри (слова, речення) і повторити їх. Слова потрібно читати повільно та чітко. Дослідження почали з однозначних чисел, потім перейшли до двозначних (те ж відноситься до запам'ятовування слів з різною кількістю складів). Досліджується можливість утворення і відтворення одразу декількох часових зв'язків, що замикаються на звукових подразниках другої сигнальної системи. Матеріал, що пропонується для запам'ятовування, досліджуваному читається одноразово. Необхідність повторного читання вже вказує на послаблення у нього пам'яті чи уваги. В нормі зазвичай запам'ятовують із 9 запропонованих слів не менше 5.

За результатами методики серед дітей із розумовою відсталістю 5% і 15% дітей із затримкою психічного розвитку змогли відтворити 3 одиниці з 10; 15% розумово відсталих і 15% дітей із ЗПР відтворили 2 одиниці; 20% розумово відсталих і 25% дітей із ЗПР відтворили 1 одиницю; 60% розумово відсталих і 45% дітей із ЗПР не відтворили жодної одиниці. Такі результати свідчать про недостатній рівень сформованості слухової пам'яті.

Таблиця 4. Особливості сформованості слухової пам'яті у дітей з дизонтогенезом розумового розвитку

<i>Міра виконання завдання</i>	<i>Діти з легкою розумовою відсталістю</i>	<i>Діти з ЗПР</i>
0 одиниць	60%	45%
1 одиниця	25%	25%
2 одиниці	15%	15%
3 одиниці	5%	15%

Висновки. До особливостей пам'яті розумово відсталих дітей відноситься сповільненість і неміцність запам'ятовування, швидкість забування, неточність відтворення. Найбільш нерозвиненим є логічне опосередковане запам'ятовування. Механічне запам'ятовування може бути на доволі високому рівні. У дітей із затримкою розумового розвитку такі показники короточасної пам'яті як об'єм пам'яті, швидкість, продуктивність при заучуванні практично відповідають нормі. Разом з тим, спостерігається порушення відтворення словесних та цифрових рядів, повільне наростання продуктивності запам'ятовування при пред'явленнях матеріалу.

У розумово відсталих дітей спостерігаються порушення переключення уваги, зниження здатності до розподілу уваги між різними видами діяльності.

У дітей із затримкою розумового розвитку увага знижена, нестійка, дітям складно зосереджуватися на одному об'єкті. Недоліки уваги дітей цієї категорії пов'язані із низькою працездатністю та підвищеною виснажливістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Подобед В.Л. Особенности вербальной памяти детей с ЗПР / В.Л. Подобед // Дефектология: [научно-методический журнал]. — 1989. — №6. — С.3-10.
2. Рубинштейн С. Я. Психология умственно отсталого школьника: учеб. пос.[для студентов пед. ин-тов по спец. № 2111 «Дефектология»] / С.Я. Рубинштейн. — [3-е изд., перераб. и доп.] — М.: Просвещение, 1986.—192 с.
3. Слепович Е.С. Формирование речи у дошкольников с задержкой психического развития: [книга для учителя] / Е.С. Слепович — Минск: Нар. асвета, 1989.— 64с.
4. Соколова Е.В. Психология детей с задержкой психического развития: учебн. пос. / Е.В. Соколова. — М. : ТЦ Сфера, 2009. — 320с.

ОСОБЕННОСТИ НАРУШЕНИЯ ВНИМАНИЯ И ПАМЯТИ ДЕТЕЙ С ДИЗОНТОГЕНЕЗОМ УМСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Воронько Валерия Васильевна

студентка группы КОБ-1-12-4.0д, курс 3, направление подготовки «Коррекционное образование (логопедия)»

lera.voronko@gmail.com

Научный руководитель:

Савенкова Ирина Ивановна

доктор психологических наук, доцент кафедры специальной психологии, коррекционного и инклюзивного образования

Института человека

Киевского университета имени Бориса Гринченка

i.savenkova@kubg.edu.ua

Аннотация. В статье приведен теоретический и эмпирический анализ особенностей нарушения внимания и памяти детей с легкой степенью умственной отсталости и задержкой психического развития. Осуществлено описание методического инструментария и особенности выполнения диагностических задач детьми с различным дизонтогенез умственного развития. В ходе количественной и качественной обработки результатов исследования определен уровень сформированности внимания и памяти у детей с легкой степенью умственной отсталости и задержкой психического развития.

Ключевые слова: дизонтогенез, умственная отсталость, задержка психического развития, память, внимание.

FEATURES OF VIOLATION OF ATTENTION AND MEMORY CHILDREN WITH DYZONTOHESIS OF MENTAL DEVELOPMENT

Voronko V. Valeriia

student of KOb-1-12-4.0d group, direction of «Correctional education (speech therapy)»

lera.voronko@gmail.com

Scientific adviser:

Savenkova I. Ivanovna

Doctor of Psychology, Assistant Professor of Special Psychology, Correction and Inclusive Education, Institute of Human sciences Borys Grinchenko Kyiv University

i.savenkova@kubg.edu.ua

Annotation. To the article the theoretical and empiric analysis of features of violation of attention and memory of children is driven with the easy degree of mental backwardness and delay of psychical development. Description of methodical tool and feature of implementation of diagnostic tasks is carried out by children with anything of dyzontoehesis of mental development. During quantitative and quality treatment of results research is certain level of formed of attention and memory for children with the easy degree of mental backwardness and delay of psychical development.

Keywords: dyzontoehesis, mental backwardness, delay of psychical development, memory, attention.